Afsluiting van het Brielsche Gat en de aanleg van de Brielse Dam vanaf Rozenburg richting Oostvoorne, juli 1949. Foto: Frans Kooymans.

Oostvoornse Odyssees: Een halve eeuw vogels rond het Brielsche Gat

Gerard Ouweneel

Een halve eeuw geleden waren voor ons Rotterdamse vogelaarsclubje de uitgestrekte opspuitterreinen op IJsselmonde, tussen Waalhaven en Hoogvliet, hét excursiegebied bij uitstek. Wij zwierven daar ten minste eens per week rond. Degenen die nog studeerden, zelfs vaker. Veel, heel veel vogels waren daar te vinden, waarbij soorten die nu, vijftig jaar later, moeiteloos de Dutch Birding Vogellijn zouden halen. Indien de gelegenheid zich even voordeed dan gingen wij de Groene Kruisweg af naar Oostvoorne, een tocht van 33 km. Voorne was voor ons de samenvatting van al het moois rond het Brielsche Gat, dus het Groene Strand, de Brielse Dam, het Zuidslik, 't Reigersnest en Voornes Duin. Wat daar te zien was had tot gevolg dat wij veel waarnemingen hadden voor de rubriek 'Veldwaarnemingen', die door Jaap Taapken werd verzorgd. Elke twee maanden konden wij voor die rubriek een lijst met waarnemingen aan hem leveren.

Een fascinerende uitgave was de Grote Historische Atlas van Nederland, die in 1990 verscheen. De topografische kaarten met een schaal 1:50.000, opgenomen en getekend omstreeks 1850, laten zien hoe Nederland eruit zag, toen het oude cultuurlandschap in veel opzichten op zijn hoogtepunt was. Nederland met slechts drie miljoen inwoners, zonder een landelijk net van verharde wegen, met de eerste spoorwegen, een nog niet drooggelegde Haarlemmermeer en ook nog mèt het Horstermeer bij Nederhorst den Berg en het Schollevaarseiland bij

Soort	8 juni 1954	8 juni 2004	Soort	8 juni 1954	8 juni 2004
Fuut	-	6	Turkse Tortel	-	10+
Lepelaar	1	-	Hop	1	-
Zomertaling	10	-	Groene Specht	2	-
Slobeend	15	-	Veldleeuwerik	aanwezig	-
Kuifeend	-	6	Huiszwaluw	aanwezig	-
Zwarte Zee-eend	20	-	Oeverzwaluw	aanwezig	-
Grauwe Gans	-	18	Gele Kwikstaart	aanwezig	-
Canadese Gans	-	25	Grauwe Klauwier	1	-
Nijlgans	-	4	Heggenmus	-	3
'Soepgans'	-	3	Grote Lijster	1	-
Grauwe Kiekendief	1	-	Tapuit	4	-
Buizerd	-	3	Gekraagde Roodstaart	6	-
Patrijs	2	-	Grote Karekiet	1	-
Zilverplevier	-	1	Kleine Karekiet	-	5
Strandplevier	2	-	Bosrietzanger	-	3
Wulp	10	-	Rietzanger	7	-
Grutto	20	-	Spotvogel	5	-
Oeverloper	1	-	Zwartkop	-	5+
Zwarte Ruiter	1	-	Grauwe Vliegenvanger	2	-
Groenpootruiter	gehoord	-	Boomklever	-	gehoord
Bonte Strandloper	4	-	Geelgors	4	-
Kemphaan	7	-	Rietgors	5	-
Grote Mantelmeeuw	1	-	Putter	2	-
Kleine Mantelmeeuw	-	10-en	Ringmus	1	-
Dwergmeeuw	25	-	Wielewaal	5	-
Dwergstern	20	-	Ekster	-	10-en
Zomertortel	10	-			

Tabel 1 - Overzicht van vogelsoorten die niet op 8 juni 1954 maar wel op 8 juni 2004 werden waargenomen of vice versa.

Rotterdam. De kaarten 64, 65, 78, 79 laten zien hoe ruwweg anderhalve eeuw geleden het mondingsgebied van Het Scheur en het gebied dat toen aangeduid werd met de Nieuwe Maas eruit zagen. Een onvoorstelbare uitgestrektheid van geulen, banken, duinformaties, slikken en strandvlaktes, begrensd door Voorne in het zuiden en Delfland in het noorden. Naar deze kaart kunnen ook vogelaars lang kijken, want er is weinig verbeelding voor nodig om te beseffen welk een paradijs voor kustvogels het daar moet zijn geweest. Het is dan ook duidelijk dat de komst van de Nieuwe Waterweg, gegraven tussen 1866 en 1872, een geduchte aanslag was op dit gebied. Deze rechtstreekse verbinding tussen Rotterdam en de Noordzee gaf De Beer een zodanig isolement dat ruim zestig jaar later Jac. P. Thijsse (1938) kon schrijven: 'Een bestaan van verlatenheid, vrijheid en rijkdom'. Daarbij prees hij speciaal de monding van de Brielse Maas, toen nog onder invloed van eb en vloed als een eldorado voor vogels. Tien jaar later was het met het tij op de Brielse Maas gedaan. De Brielse Dam kwam gereed, de eerste zeegatsluiting in Zuidwest-Nederland. Deze bood Rozenburg een vaste oeververbinding en opende voor vogelaars de mogelijkheid vanuit Voorne aan weerszijden van de bewuste dam de zuidoostrand van Rozenburg te exploreren. Schrijver kwam er voor het eerst op Koninginnedag 1951 en daarna nog veel meer keren. Afgaand op dagboeken: achtmaal in 1952 en meer dan tienmaal in de daaropvolgende jaren. Altijd per fiets, tenzij de weersomstandigheden dusdanig bar uitpakten dat de reis terug naar Rotterdam verliep per RTM-tram.

Sentimental Journey

Bij het doornemen van de dagboeken van toen geraakte ik in een gecompliceerde gemoedsstemming. Afgezien van weemoed, kwam het tot een uitbarsting van zelfkritiek. Waarom was ik in die eerste jaren zo

De omgeving bij Oostvoorne stond al in het begin van de vorige eeuw in de belangstelling van natuurbeschermers. Het Rotterdamse vogelaarsclubje leverde vanaf het begin van de invoering van de rubriek Veldwaarnemingen in *het Vogeljaar* trouw en met grote regelmaat waarneningen uit gebieden zoals het Brielsche Gat, het Groene Strand, het Zuidslik en Voornes Duin (kaartfragment gebaseerd op de Topografische Atlas Nederland 1 : 50.000).

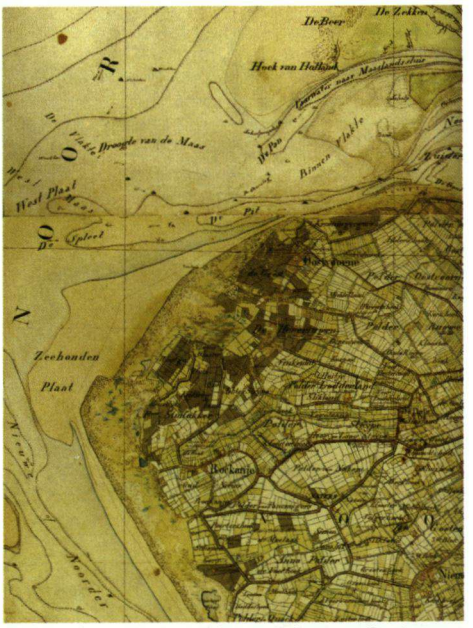

Dit kaartfragment toont de omgeving van Oostvoorne zoals het was rond 1850, nog voordat de Nieuwe Waterweg werd gegraven. Door de geïsoleerde ligging die door de aanleg van het kanaal onstond en door de sterke invloed van eb en vloed konden De Beer en de monding van de Brielse Maas zich vrij ontwikkelen tot een paradijs voor vogels. Tegenwoordig is het gebied ingrijpend veranderd door de aanleg van industrie- en havengebieden en ook is de invloed van de Noordzee aan banden gelegd in het kader van het Deltaplan (kaartfragment gebaseerd op de Grote Historische Atlas van Nederland 1 : 50.000 - I West-Nederland 1839-1859).

summier geweest bij het noteren van aantallen of van de plaatsen waar de vogels te zien waren en wat ze aan het doen waren? Ik had wèl van meet af aan nauwkeurig iedere soort die te zien was geweest, bijgehouden, maar de aantallen was ik pas een paar jaar later gaan vermelden. Zo leverde de Oostvoorne-excursie van 4 april 1953 'zeer veel' Geelgorzen op. Verder nog een klein aantal Bonte Kraaien, 'vrij veel' Grutto's en 'veel' Kluten'. Tja, wat doen wij daarmee een halve eeuw later? Op 15 april 1953, toen wij weer naar Voorne gingen, vielen slechts twee Geelgorzen te noteren. Wat zou ik thans, nu Geelgorzen allang als broedvogel uit West-Nederland zijn verdwenen, graag alles weten over wat wij toen van die soort zagen. 'Waren het op 4 april trekkers?' Wat betekende toen 'zeer veel'? Achteraf was het beter geweest alles wat ik zag te tellen en op te schrijven! Een ander aspect dat opviel bij het raadplegen van mijn dagboeken, was dat bij ik bepaalde waarnemingen nog scherpe herinneringen heb, maar bij veel andere niet.

Waarom wèl het beeld van een Grauwe Klauwier op de telefoondraad langs de Groene Kruisweg, net voor Zwartewaal, maar nauwelijks meer een indruk van de Grauwe Kiekendieven, die wij 's zomers zowel op de weg er naar toe als zwervend rond het Brielsche Gat zagen? Waren 'grauwe kieken' begin jaren vijftig van de vorige eeuw hier te gewoon om blijvende beelden op het netvlies te brengen? Misschien, maar de enkele achtereenvolgende winters tussen Spijkenisse en Geervliet verblijvende Klapekster, ook al weer opererend vanaf telefoondraden, vermocht dat wel. Evenals de Lachsterns die, pendelend tussen hun broedsels op De Beer en de uitgestrekte leegheid van buitendijks Rozenburg, de Brielse Dam passeerden. Dáár, langs de zuidrand van het Rozenburg van toen nog eens rond te zwerven... Natuurlijk zie ik ook weer de Hop die een halve eeuw terug broedde op 't Reigersnest, het buiten aan het Zwartelaantje aan de rand van Oostvoorne. De

Adulte Lachstern, Haringhuizen, Noord-Holland, augustus 1999. Foto: Gerard Ouweneel.

oude vriendelijke dame die de daar gelegen villa bewoonde, was altijd bereid ons toestemming te geven voor een vogelwandeling, zoals ze onze speurtocht door het duinbos aanduidde.
Na de liquidatie van De Beer met alles hetgeen zich verder afspeelde rond het Brielsche Gat, viel Voorne weg als excursiedoel. Al dan niet terecht. Weer later werd het de nieuw aangelegde Maasvlakte met zijn vogels. Bij tochten daarheen werd Oostvoorne gehaast gepasseerd. De oude dagboeken lezend, rees het plan om na zoveel jaren weer een nieuwe 'Oostvoornetocht' te ondernemen. Een soort 'sentimental journey' die wellicht interessante verschillen zou kunnen laten zien.

Een halve eeuw

Dinsdag 8 juni 1954 bracht een overwegend bewolkte dag met een paar buien en een temperatuur van rond de 20° C. Met een zuidoostenwind schuin achter ging het vanuit Rotterdam-Zuid in een ontspannen tempo langs de Groene Kruisweg, via Brielle naar Oostvoorne. Eerst een paar uur kijken bij het landgoed 't Reigersnest en op de Boulevard met zicht op het Brielsche Gat. Later op de dag naar het Oostvoornse Groene Strand en als slot nog een poos speuren naar Lachsterns van het Zuidslik op De Beer. Dat gebeurde vanaf de destijds sinds een paar jaar in gebruik zijnde Brielse Dam. Het lukte niet ze te zien, maar later in de maand wel. Terug op IJsselmonde verkozen wij de route over de Vondelingenweg, met stops bij de uitgestrekte opspuitterreinen tussen Waalhaven en de Tweede Petroleumhaven. Dit was ons eldorado. Dat leverde de eerste Futen op van die dag, de daar broedende Geoorde Futen en Zwarte Sterns en nog een paar soorten die nog hadden ontbroken op de daglijst. Om de vergelijking zuiver te houden zijn deze 'Vondelingenweg-soorten' niet opgenomen in een overzichtslijst met waarnemingen van vijftig jaar terug en van 2004 (zie Tabel 1). Wij vormden een tevreden viertal toen wij 's avonds in Rotterdam terugkeerden. Deze dag had 91 soorten opgeleverd, met als hoogtepunt een Hop, die zowel gehoord als gezien was. Verder nog een Grauwe Klauwier, een mannetje Grauwe Kiekendief, 25 subadulte Dwergmeeuwen op het Brielse Meer en, onderstreept in het dagboek, op zee vier Knobbelzwanen, die een halve eeuw geleden kennelijk ongewoon waren.
Dinsdag 8 juni 2004 had beter weer in petto dan een halve eeuw eerder, maar dat was ongeveer het enige dat gunstiger uitpakte. Ik had niet gerekend op een fantastische vogelexcursie, maar hoopte toch iets opnieuw te beleven van die oude glorie. Viel 8 juni 2004 om die reden extra

Lachstern bij nest op De Beer, 18 juni 1949. Foto: Frans Kooymans.

tegen? Inderdaad, maar behalve dat staken ook de slechts 64 waargenomen soorten van 8 juni 2004 pover af tegenover de 91 vogelsoorten van precies een halve eeuw daarvoor. Natuurlijk, in 1954 gingen vier man op pad en nu was ik alleen. Dankzij de goede terreinkennis, wisten wij vijftig jaar eerder heel goed welke soorten waar te vinden waren. Op 8 juni 2004 doolde ik echter maar wat rond, zonder plan, vooral op zoek naar landschapselementen van vroeger. Dat waren er niet veel. In 1954 begonnen wij net aan onze eerste optiek, met verrekijkers die ouder waren dan wijzelf. Wij hadden geen telescoop. Tegenwoordig hoort dat tot de standaarduitrusting van de vogelaar. In een halve eeuw vogelaarschap heb ik er heel wat kennis opgedaan. Vergelijk ik echter achteraf de resultaten dan kom ik tot de conclusie dat ik op 8 juni 2004 veel meer met mijn herinneringen aan de vervlogen tijd in en rond Oostvoorne ronddwaalde dan dat ik bezig was met de vogels die er nu te zien waren.

Hop bij nestholte, 't Reigersnest, Oostvoorne, 3 augustus 1952. Foto: Frans Kooymans.

Het mondingsgebied van Het Scheur en De Nieuwe Maas was ooit een onvoorstelbare uitgestrektheid van geulen, banken, duinformaties, slikken en strandvlaktes (kaartfragment gebaseerd op de Grote Historische Atlas van Nederland 1 : 50.000 - I West-Nederland 1839-1859).

Rode Lijst

De waarde van een vergelijking van de waarnemingen van twee bezoeken is natuurlijk heel betrekkelijk. Beide bezoeken betreffen momentopnamen. Slechts op een steenworp afstand van Voornes Duin, één van de grootste lepelaarkolonies in Nederland, zag ik in 2004 zelfs geen enkele Lepelaar! Zulks in tegenstelling tot in 1954. Ook zag ik geen Kleine Zilverreigers en geen Zwartkopmeeuwen. Toch twee succesvolle nieuwkomers, waarvoor een vogelaar bij een dagexcursie in Zuidwest-Nederland tegenwoordig zijn best moet doen om ze te missen. Veelzeggend is dat van de 37 soorten van 1954 die in 2004 ontbraken, er 16 op de nationale Rode Lijst van 1994 staan. Samen met de Geoorde Fuut en de Zwarte Stern, twee soorten die de tocht langs de Vondelingenweg opleverde, kom ik op 18 Rode-Lijstsoorten, dat is een flink deel van het aantal soorten

Tussen 1954 en 2004 bijna niet veranderd: het einde van de Boulevard met geheel rechts de hoeve 'Zeeburg'. Op de achtergrond het geboomte van 't Reigersnest, 8 juni 2004. Foto: Gerard Ouweneel.

op die lijst. Even veelzeggend is het dat Veldleeuwerik, Zomertortel, Huiszwaluw, Gekraagde Roodstaart, Spotvogel en Grauwe Vliegenvanger in 1954 volop te zien waren, maar dat zij in 2004 ontbraken. Van de 37 soorten die op 8 juni 2004 niet zijn waargenomen, waren er een halve eeuw geleden nog 29 soorten broedvogel. Ik besef dat ik met deze opmerking de indruk kan wekken dat het op Voorne met de vogels helemaal mis is. Dat is volstrekt onjuist. Volgens de in 2002 verschenen Sovon-broedvogelatlas, verdwenen op Voorne alleen Grauwe Kiekendief, Kemphaan, Dwergstern, Hop, Grauwe Klauwier, Grote Karekiet en Geelgors definitief. Ik geef hier een citaat uit een brief van 4 juli 2004, die de inmiddels tachtigjarige Jan van Tussenbroek schreef. Als NJN-er fietste hij al vóór 1940 vanuit Rotterdam

naar Oostvoorne. Van 1946 tot 1954 woonde hij in Brielle, van waaruit de excursies naar het Brielsche Gat, De Beer en Goeree gemaakt werden. Jan schrijft onder andere: 'Als we voor de oorlog naar Voorne fietsten, zagen en hoorden wij heel veel Geelgorzen. In de knotwilgen zeker 3 à 4 Steenuilen. De Grauwe Klauwier was toen al niet algemeen. Heel veel Grutto's en Kievieten. Watersnip en Kemphaan broedden in de vochtige stukken en op het zogenaamde vliegveld'. Verder valt nog te lezen: 'In de duinen broedden een aantal Grauwe Kiekendieven, die we nog hebben gefotografeerd. Die zijn verdwenen toen de eigenaar een ex-duinwachter uit Katwijk meebracht en diens schoonzoon duinwachter werd. Die man heeft de kiekendieven in één jaar vernietigd. Met paalklemmen en door te schieten. Helaas hebben ze hem nooit kunnen pakken'. Hoe zal het Brielsche Gat er bij liggen over nog eens vijftig jaar? Welke vogelsoorten zijn er dan? Een volgende 'sentimental journey' in 2054 zal de auteur niet zijn gegeven. Gelukkig niet! Maar wat dan? Ongetwijfeld een verdere 'ijsselmondisering' van de regio en een verdere 'veransering' van de avifauna? Anno 2004 lijken vooral ganzen veel baat te hebben bij door de mens aangelegde 'nieuwe natuur'. Tijdens de 'sentimental journey' kwamen vier soorten daardoor ook prominent in beeld! In 2054 zal de Tweede Maasvlakte er allang liggen. En wie weet komt er bij de effectuering van het huidige beleid, doorvoering van ideeën en gebruikmaking van kennis van zaken nog iets nuttigs uit voort voor Strandplevieren, Grote Sterns, Dwergsterns en voor die andere kustbroedvogels die het Brielsche Gat van 1954 glans gaven, maar in 2004 verstek lieten gaan. De studie van Meininger, Arts & Van Swelm (2000), die een aantal jaren geleden is verschenen, somt daartoe een aantal aanbevelingen op.

■ G.L. Ouweneel, Lijster 17, 3299 BT Maasdam.

LITERATUUR:

Dijk, A.J. van, F. Hustings, K. Koffijberg, M. van der Weide, D. Zoetebier & C.L. Plate (2003): Kolonievogels en zeldzame broedvogels in Nederland in 2002. Sovon-monitoringsrapport 2003/02. Sovon Vogelonderzoek Nederland, Beek-Ubbergen.

Osieck, E.R. & F. Hustings (1994): Rode Lijst van bedreigde soorten en blauwe lijst van belangrijke soorten in Nederland (Technisch Rapport Vogelbescherming Nederland 12). Vogelbescherming Nederland, Zeist.

Huizinga, L. (1954): Onze gevleugelde vrienden. Column 'Arabesk' in De Telegraaf.

Meininger, P.L., F.A. Arts & N.D. van Swelm (2000): Kustbroedvogels in het Noordelijk Deltagebied: ontwikkelingen, knelpunten en potenties. Rapport RIKZ/2000.052. Rijksinstituut voor Kust en Zee/ Stichting Ornithologisch Station Voorne, Middelburg/Oostvoorne.

Ouweneel, G.L. (1974): Oostvoornse vogelimpressie uit heden en verleden. De Levende Natuur 78: 121-126.

Sovon Vogelonderzoek Nederland (2002): Atlas van de Nederlandse broedvogels 1998-2000. Nederlandse Fauna 5. Nationaal Museum Naturalis, KNNV Uitgeverij & European Invertebrate Survey-Nederland, Leiden.

Thijsse, J. P. (1938): Onze Groote Rivieren. Verkade, Zaandam.

Wolters-Noordhoff (1990): Grote Historische Atlas van Nederland 1:50.000. West-Nederland 1839-1859. Wolters-Noordhoff, Groningen.

De 'veransering' van Nederland. Nadat de Brandgans in 1988 voor het eerst in het noordelijke Deltagebied tot broeden kwam, huizen er nu enkele duizenden paren. Hier een paartje met vijf pullen op de Hellegatsplaten. Foto: G. Ouweneel.